

AULIS ALANEN

Generatiivisuus Eriksonin kehitysvaiheteoriassa

Generatiivisuus on Erik Homburger Eriksonin kehitysvaiheteorian avainkäsite. Se tarkoittaa aikuisiässä kehittyvää valmiutta, joka ilmenee seuraavaan sukupolveen kohdistuvana ja koko yhteisöön laajentuvana huolenpitona. Erikson toteaa teoksessaan Lapsuus ja yhteiskunta: "Tässä kirjassa on pääpaino asetettu lapsuuden vaiheisiin; muussa tapauksessa olisi generatiivisuudesta ehdottomasti tullut keskeinen jakso, sillä tähän käsitteeseen sisältyy koko se kehitys, joka on tehnyt ihmisestä ei vain oppivan vaan myös opettavan eläimen."

Myöhäistuotannossaan Erikson suuntautui yhä enemmän aikuisuuden ja vanhuuden kehitysvaiheisiin. Tutkielma, jossa 74-vuotias teräsvaari analysoi oman teoriansa lävitse Ingmar Bergmanin elokuvaa Mansikkapaikka, on ollut yksi tämän kirjoituksen antoisimmista lähteistä. Se on samalla näyte Eriksonin epäsovinnaisesta, kliinistä, antropologista, elämäkerrallista ja taiteellisen ihmiskuvauksen tarjoamaa aineistoa yhdistelevästä tutkimustavasta.

Lääketieteen tohtori Isak Borg Ingmar Bergmanin elokuvassa Mansikkapaikka.
Kuva: Suomen elokuva-arkisto.

TEORIAN RAKENNEPERUSTA

Erik H. Erikson jäsentää ihmisen koko elämänkaaren kahdeksaan kehitysvaiheeseen, joiden etenemisjärjestys noudattaa epigeneettistä periaatetta, kulttuuriset vaihtelut ylittävää lainmukaisuutta. Yksilön valmiudet, minän peruskvaliteetit, kehittyvät vaiheissa, joissa on kohdattava sosiaalisen ympäristön kulloinkin osoittamat uudet mahdollisuudet ja vaatimukset.

Epigeneettinen periaate

Eriksonin muotoileman epigeneettisen periaatteen mukaan (a) kukin peruskvaliteetti vuorollaan tulee dominoivaan asemaan tiettyssä minän kehittymisen käännekohtassa, kriisissä; (b) kullakin on käännekohtaa edeltävät kehittymisen esivaiheensa; (c) jokaisen peruskvaliteetin kehittyminen jatkuu käännekohtan jälkeenkäin osana minän kokonaiskehitystä (E. 1976, 24). Esimerkiksi yksilön itsemääräämisen pyrkimys ilmenee alkeismuodossaan jo vauvan rimpuiluna käsiensä liikkumisvapauden sitomista vastaan, mutta vasta toisena ja kolmantena ikävuotena nousee keskeiseksi kehittyminen autonomisuuteen, omien toimintojen kontrolloimiseen ¹⁾.

Erikson on havainnollistanut kehitysvaiheiden etenemistä kuvion 1 tapaisella kaaviolla, josta on teorian kehittelyn myötä syntynyt erilaisia versioita. Siinä kehitysvaiheet etenevät lävistäjän suunnassa, pystysuora suunta edustaa kunkin peruskvaliteetin jatkuvaa kehittymistä ja vaakasuoralla ne ovat kaikki rinnan osallistuen kunkin käännekohtan kehitysprosessiin ja muuntuen osana minäkokonaisuutta.

Kvaliteettien polaarisuus ja perusvoimat

Peruskvaliteettien rakenne on polaarinen: jokainen kvaliteetti sisältää sekä terveen kehittymisen kannalta suotuisia, syntonisia, että epäsuotuisia eli dystonisia potentiaaleja. Erikson nimittääkin peruskvaliteettinsa vastinpareilla perusuottamus versus epäluottamus, autonomia vs häpeä ja epäily jne. (kuvio). Vaikka kriisin läpikäyminen onnistuu hyvin, tuloksena ei ole lo-

pullinen saavutus vaan dynaaminen tasapaino, jossa syntoniset ainekset sitovat itseensä dystoniset. Aikaisempien vaiheiden epäsuotuisat kehityssuunnat heikentävät olennaisesti mahdollisuuksia selviytyä hyvin seuraavista käännekohtista. Otetaan esimerkiksi kouluiässä kehittyvä oppimiseen ja aikaansaamiseen tähtäävä *yritteellisyys* (industry). Mitä enemmän sitä on hորjuttanut epävarmuus omasta suoriutumiskyvyttä, sitä epävarmempi nuori on identiteetin ratkaisevassa kehitysvaiheessa siitä, mitä minusta voisi tulla (E. 1980, 93).

Kunkin kehitysvaiheen ristiriidasta kehkeytyy — kun minä pystyy sen hallitsemaan — psykososiaalinen perusvoima. Varhaisin niistä, *toivo*, viriää kun hoivaa saavan vauvan perusuottamus voittaa epäluottamuksen. Leikki-ikä aloiteisuudesta kehkeytyy *tarkoituksen*, päämäärään suuntautumisen perusvoima jne. (kuvio). Perusvoimien käsitteellinen suhde peruskvaliteetteihin ei ole kovin selvä — varsinkaan kun Erikson on myöhemmin kehitellyt perusvoimillekin vastinpareja. Tavanomaiseen psykologiseen kieleen kääntäen perusvoimat ovat motivaatorakenteita, jotka yhdistävät yksilön viettien energian ja sosiaalisen tavoitteisuuden.

Erikson pitää Freudia oppi-isänään mutta ei anna lapsuuden kokemuksille sellaista aikuisen persoonallisuutta määräävää merkitystä kuin tämä. Aikaisemmat vauriot korjautuvat myöhempien vaiheiden suotuisassa kehityksessä, elleivät ne ole liian suuria (esim. autismi). Läpi elämän jatkuva kehittyminen perustuu sosiaaliseen vuorovaikutukseen: yksilö kohtaa jokaisessa kehittymisen käännekohtassa yhteisönsä tälle vaiheelle osoittamat mahdollisuudet ja vaatimukset.

Erikson on nimittänyt teoriaansa psykososiaalisiksi ja ihmiskäsitystään komplementaariseksi. (E. 1976, 21; E 1981, 268). Yksilön kehityksessä kietoutuvat yhteen kahdenlaiset organisoivat periaatteet, fyysisen olemuksen (sooman) geneettiset kasvovoimat ja ihmisrajille ominaisen yhteisöllisen vuorovaikutuksen sosiaaliset voimat. Ihmisen kehittyminen koostuu somaattisista, sosiaalisista ja psyykkisistä prosesseista; yksilön sosiaalisen eetoksen ja fyysisen elimistön kehittyminen yhdentyvät minäsynteesin psyykkisessä prosessissa (E. 1982, 25) ²⁾.

Kuvio 1. Yksilön elämänvaiheiden seuraanto

VANHUUS							Integriteetti vs toivottomuus VIISAUS
AIKUISUUS						Generatiivisuus vs pysäytyneisyys HUOLENPITO	
VARHAIS-AIKUISUUS					Läheisyys vs eristyminen RAKKAUS		
NUORUUS				Identiteetti vs identiteetti-hämmennys USKOLLISUUS			
KOULUIKÄ			Yritteliäisyys vs huonomuus PÄTEVYYS				
LEIKKI-IKÄ		Aloitteisuus vs syyllisyys TARKOITUS					
VARHAIS-LAPSUUS	Autonomia vs häpeä TAHTO						
VAUVAIKÄ	Perustuottamus vs epäluottamus TOIVO						

Lähde: Erikson 1976, 22

Identiteetin ja läheisyyden vaiheet

Jätän tässä käsittelemättä minän kehityksen neljä ensimmäistä vaihetta, samoin vanhuuden. Nuoruuden ja varhaisen aikuisiän käännekohtiin aikuisuuden generatiivisuus on niin välittömästi sidoksissa että tarkastelen kumpaakin lyhyesti.

Minäidentiteetillä on Eriksonin teoriassa keskeinen asema. Sen perustana on minäkokeuksen pysyvyys: olen läpi elämän sama minä vaikka minussa tapahtuu jatkuvia muutoksia. Identiteetin kehittyminen alkaa jo lapsuudessa ja joka kehitysvaiheessa se joutuu uudelleen kokeukselle ja muuntuu. Nuoruudessa identiteettikriisi nousee dominoivaan asemaan, kun edessä on irtautuminen lapsuuden riippuvuudesta, seksuaalisen identiteetin etsiminen ja valmistautuminen aikuisuuden ammatilliseen ja muihin rooleihin. Vakaaseen minäidentiteettiin

kuuluu tiedollisen maailmankuvan ja arvonäkemykset yhdistävä *elämänsuuntaus* ("ideologia"). *Uskollisuus* omalle elämänsuuntaukselle on nuoruuden identiteettikriisissä kehkeytyvä perusvoima.

Aikuisuuden varhaisvaiheessa tulee keskeiseksi *läheisyyden* saavuttaminen seksuaalisessa parisuhteessa mutta myös muissa kumppanuussuhteissa. Se edellyttää valmiutta panna minuutensa alttiiksi ja tinkiä itsemääräämisen vapaudesta. Tällaisen tasavertaiseen vastavuoroisuuteen perustuvan yhteisyyden saavuttaminen on sitä vaikeampaa mitä horjuvampi on minäidentiteetti ja mitä vahvempana lapsenomaisen minäkeskeisyys on säilynyt. Läheisyyden vastakkainen kehityssuunta on *eristäytyminen* ja varautunut itseyden varjeleminen. Kun läheisyyden kriisi etenee suotuisasti, siitä kehkeytyy tämän kehitysvaiheen perusvoima *rakkaus*. Se on valmiutta kiintymiseen, jota ei hallitse vanhempien ja lasten suhteeseen kuuluva riippuvuus.

GENERATIIVISUUS — HUOLENPITO

Nuoren aikuisen saavuttamasta läheisyydestä on välitön yhteys varttuneen aikuisen generatiivisuuteen, joka ilmenee ensisijaisesti valmiuteena pitää huolta seuraavasta sukupolvea. Biologisesti sen primaarimuoto on elämän antaminen omille jälkeläisille ja näistä huolehtiminen. Oman lapsen syntyminen ei kuitenkaan luonnonlain tapaan herätä vanhemmissa generatiivisuutta ja toisaalta seuraavaan sukupolven kohdistuva huolenpito voi kehkeytyä vaikka yksilöllä ei ole omia lapsia lainkaan. Generatiivisuus voi ilmetä myös yleistyneemmin *produktiivisena* ja *luovana* toimintana, jolla yksilö osallistuu yhteisönsä ylläpitämiseen ja kehittämiseen.

Generatiivisuus versus pysähtyneisyys

Kun läheisyys rakentuu molemminpuolisen saamisen ja antamisen kokemuksesta, generatiivisuus on valmiutta huolenpidon epäsymmetrisyyteen. Huolenpidon vastavuoroisuus on toisenlaista: kypsään aikuisuuteen kuuluu "need to be needed", tarve että minua tarvitaan. Sen lisäksi että huolenpito tuottaa tyydytystä se opettaa huolenpitäjääkin. Eriksonille tämä ei ole tavanmukainen fraasi vaan koko teorian tärkeä perushavainto.

Generatiivisuuden kehittymistä vaikeuttavat ne eristäytymisen suuntaiset kokemukset, jotka ovat edellisessä kehitysvaiheessa jääneet sulattamatta. Jos aikuinen ei kykene näitä sisäisiä ristiriitoja hallitsemaan, voitolle pääsee generatiivisuuden sijasta *minään vajoaminen* (self-absorption) ja *pysähtyneisyys*, stagnaatio. Tällöin huolenpito kohdistuu ensisijaisesti omaan itseeseen ja suhteille toisiin on ominaista pakonomainen pyrkimys pseudoläheisyyteen, jossa "minä annan sinulle jos sinäkin annat minulle" — tukea ja ystävällisyyttä (E. 1982, 66—67).

Generatiivisuuden mahdollisuudet ovat sidoksissa sekä yksilöllisesti vaihteleviin lähiolosuhteisiin että yhteiskunnan historiallisesti muuttuvaan kulttuurieetokseen. Muuan Helsingin Sanomille lähetetty lukijan kirje kuvaa, Eriksonia soveltaen, keski-ään pysähtyneisyyttä 80-luvun

helsinkiläisessä ympäristössä: "Olin juuri valmistunut, tarmokas, elämänhaluinen. Tulin Helsinkiin, sain työpaikan, asunnon ja ystäviä. Harrastin ja huvittelin. Nyt olen ollut täällä kauan. Olen oppinut olemaan viranhaltija. En tiedä mitään mutta osaan yhdistää toiselle, joka varmasti tietää. — Hississä olen oppinut olemaan hiljaa ja tuijottamaan tyhjyyteen. Samoin bussissa kun menen työhön. Ystävieni ovat naisia. Miehiä ei ole siellä, missä harrastetaan itsensä kehittämistä. Heitä tapaa ravintoloissa. Ovat eronneet, juuri eroamassa tai muuten tarvitsevat seuraa välttämättä. Kun he sanovat että 'soitellaan' se tarkoittaa: 'En tarvitse sinua enää'. — Kun haluan kertoa elämäni iloista tai huolista tilaan ajan, odotan vuoroani, maksan." (HS 11.7.1981)

Produktiivisuus ja generatiivisuus

Kirjeen 40-vuotiaalle kirjoittajalle ei edes työ anna tyydytystä. Millä tavoin generatiivisuus yleensä saa ilmaisuja produktiivisessa ja luovassa toiminnassa? Tätä kysymystä Erikson on varhaisissa teksteissään käsitellyt niin lyhyesti, että tuottava aikaansaaminen ja luova itsensä toteuttaminen on jo sinänsä käsitetty generatiivisuudeksi. Näin on käynyt mm. useimmissa suomenkielisissä Eriksonin teorian esittelyissä, joissa avainkäsittekin on käännetty tuottavuudeksi tai luovuudeksi ³⁾.

Mansikkapaikka-analyysissä Erikson on keskittynyt aikaisempaa perusteellisemmin sekä vanhuuden integriteettiin että aikuisiän generatiivisuuteen ja hänen käsityksensä produktiivisuudesta tarkentuu.

Elokuvan päähenkilö, 76-vuotias lääketieteen professori Isak Borg, on saanut kutsun promootioon, jossa hänet vihitään kunniatohtoriksi. Tämä yhteisön osoittama arvostus sysää liikelle Borgin oman sisäisen tilinteon. Valmistautuessaan matkaan ja sen aikana hän näkee sarjan unia, jotka yrittävät kertoa jotakin sellaista mitä hän ei valveilla ole halunnut tiedostaa. Matkan varrella hän saa kiitostakin kunnanlääkärinä tekemistään palveluista mutta unessa hän joutuu oikeudenistuntoon, jossa hänet tuomitaan syylliseksi välinpitämättömyyteen, itsekyyteen ja muiden huomiotta jättämiseen —

rangaistuksena on yksinäisyys. Poiketen sulkeutuneisuudestaan Borg kertoo unista miniälleen Mariannelle, joka on hänen matkakumppaniin, ja tunnustaa: "Minusta tuntuu että olen kuollut vaikka olen elossa." Marianne vastaa, että Evald, Borgin 38-vuotias poika, on sanonut samoin itsestään.

Marianne on kertonut miehelleen olevansa raskaana. Evald purkautuu rajusti: "Mikään ei saa minua elämään päivääkään kauemmin kuin itse haluan, vielä vähemmän olemaan vastuussa uudesta ihmisestä." Evald sanoo itse olleensa ei-toivottu lapsi avioliitossa joka oli helveti. "Kirottu vietti elää, olla olemassa ja siittää uutta elämää."

Eriksonilla on tässä Bergmanin dramatisoima esimerkki pysähtyneisyydestä äärimuodossaan. Elokuva näyttää myös sukupolvien noidankehän: Isakin "minään vajoaminen" pohjaa hänen lapsuuteensa ja jo Evaldin isovanhempien rakaudettomuuteen. Eriksonin diagnoosin mukaan molempien lääkäreiden, isän ja pojan, minuudessa sekoittuu ammattiin kuuluva professionaalinen palveluvalmius eristäytyneisyyteen. Vanha professori on itsetilityksensä mukaan oppinut tekemään työtä mutta ei rakastamaan. Tässä Erikson jälleen kerran käyttää Freudin "aikuisuuden formulaa" — kun Freudilta kysyttiin, mitä normaalin aikuisen tulisi osata, tämä vastasi kahdella sanalla: *lieben und arbeiten*, rakastaa ja tehdä työtä (E. 1976, 13—14).

Erikson ei tässäkään yhteydessä selvitele pitemmälle produktiivisuuden suhdetta generatiivisuuteen. Käy kuitenkin ilmeiseksi että omistautuminen työlle ja aikaansaamiselle on generatiivista vasta kun työ saa syvimmän merkityksensä minun osuutenani meidän yhteistoimintamme.

Generatiivisuuden asettaminen aikuisuuden peruskvaliteetiksi herättää, yhteisöllisyydeksi laajennettuna, epäilyn ettei Erikson erota toisistaan eettistä ideaalia ja realitodellisuutta. On kuitenkin muistettava ettei mikään kehitysvaihe Eriksonin mukaan pääty kertakaikkiseen saavutukseen. Vaikka kehitys etenisi suotuisasti, aikuinenkaan ei pääse lopullisesti irti minäkeskyydestään eikä muista lapsuuden tai nuoruuden "dystonisista tendensseistä". Aikuisuuden varhaisvaiheen ja vanhuuden välinen kausi

on pitkä, käännekohtan ajoittuminen liukuva ja kehittyminen kohti generatiivisuutta voi olla hidasta ja asteittaista.

Huolenpito (care) on se perusvoima, joka kehityksen suotuisasti edessä kehkeytyy aikuisuuden vastakkaisten tendenssien ristiriidasta. Huolenpidollakin on oma kääntöpuolensa, ulkopuolelle sulkeminen. Jo minäidentiteetin ja siihen kuuluvan oman elämänsuuntauksen rakentaminen on valikoivaa, vieraiksi koettuja elämisen malleja ja niiden edustajia torjuvaa; varhaisaikuisuudessa taas parisuhteiden läheisyys sulkee muita ulkopuolelle. Aikuisuudessa huolenpidon suuntautuminen on väistämättä jollakin tavoin rajaavaa, Eriksonin termein *rejektivistä*. Se on jonkinasteisena välttämätöntä (E. 1982, 68). Ratkaiseva kysymys on, millaisia ilmenemismuotoja rejektivisyys saa yhteisön sisällä ja pienten ja suurten yhteisöjen keskinäisissä suhteissa.

Erikson on myöhäistuotannossaan pohtinut välinpitämätöntä ja hyökkäävää ulkopuolelle sulkemista koko ihmiskunnan ja ihmislajin evoluution kohtalonkysymyksenä. Historia ja ajan kohtaisin nykyisyys osoittavat, etteivät ihmiset ole uskonnollisten ja muiden eettisten järjestelmien opetuksesta huolimatta kyenneet luopumaan jakautumisesta toisilleen vihameilisiin etnisiin, ideologisiin ja muihin ryhmittymiin. Erikson nimittää niitä pseudolajeiksi, joiden etujen puolustaminen oikeuttaa toisten "lajien" sääliättömän kohtelun.

Vanha tutkija ja etikko on toistuvasti ilmaissut huolensa ihmislajin sosiogeneettisestä tuhosuuntauksesta ja puhunut koko ihmiskunnan yhteisen me-identiteetin välttämättömyydestä. Tässä hän tulee lähelle Pekka Kuusen globaalille lajikumppanuudelle ja kulttuurievoluution mahdollisuudelle rakentuvaa eloonjäämisoppia.

Sukupolvien sykli

Erikson on teoriansa ensimmäisistä versioista lähtien sitonut yksilön kehitysvaiheet yhteisössä tapahtuvaan sukupolvien väliseen vuorovaihtukseen. Tästä peruskäsityksestä hän on vuosikymmenten mittaan kehitellyt yksilön elämänsykliä (life cycle) kehysrakenteen, *suku-*

polvien syklin (generational cycle). Samanlaisesti elävien sukupolvien keskinäinen vuorovaikutus muodostaa oman syklinsä, jonka sisällä yksilön psykososiaalinen kehittyminen etenee. Aikuisuuden generatiivisuus, joka kohtaa lasten ja nuorten valmiuden kasvaa, on se linkki joka yhdistää yksilön elämänsä sukupolvien sykliin. Keskinäisessä vuorovaikutuksessa eri-ikäisten kehitysvaiheet lomittuvat ja hakautuvat toisiinsa niin että sekä yksilöt että yhteisö vaikuttavat vastavuoroisesti toistensa jatkuvaan kehittymiseen.

Teorian keskeinen väittäjä, jonka mukaan kehitysvaiheet noudattavat lainmukaista järjestystä läpi elämän, perustuu sekin sukupolvien vuorovaikutukseen. Kun lapsuuden ja nuoruuden biologinen kypsyminen prosessi on päättynyt, säännönmukaisuuden tuottaa ensisijaisesti sukupolvisykli. Ihmisajalle on tunnusomaista että se kehityskausi, jolloin yksilö on riippuvainen hoivaajista, on pitkä. Aikuisuuteen kuuluva huolenpito kestää vastaavasti pitkään ja aikuinen saa uusia, häntä itseään kehittäviä tehtäviä sitä mukaa kun lapset ja nuoret kehittyvät. Yhteiskunnan laitokset ja toimintajärjestelmät ovat muotoutuneet hoitamaan ja järjestämään sukupolvien vuorovaikutusta. Näin yhteisö säätelee myös niiden aikuisten jatkuvaan kehittymistä, joilla ei ole välitöntä huolenpitosuhdetta seuraavaan sukupolveen (E. 1981, 269).

Eriksonia on arvosteltu siitä, että hän samastaa yksilön terveen kehityksen yhteisön arvojen ja toimintatapojen omaksumiseen ja tukee siten vallitsevaa yhteiskunnallista järjestystä (mm. Buss ja Roazen, sit. Sugarman 1986, 93–94). Kritiikki on tässä muodossa ilmeisen perustetonta. Erikson on jatkuvasti tähdentänyt, että yhteisön yksilölle tarjoamat mahdollisuudet vaihtelevat historiallisesti ja kulttuurista toiseen ja että yhteisön tila voi joissakin kriisivaiheissa olla yksilön terveille kehitykselle hyvinkin epäsuotuisa (E. 1966, 15, 23). Terveestä kehityksestä Erikson on toisinaan käyttänyt termiä adaptiivinen. Sillä hän kuitenkin sanoo tarkoittavansa aktiivista sopeutumista: yksilö pyrkii myös muuttamaan ympäristöään samalla kun käyttää valikoivasti sen mahdollisuuksia (E. 1976, 25).

Vanhuuden minäintegriteetti on sitä paremmin saavutettavissa, mitä generatiivisemmin aikuinen on oppinut näkemään osallisuutensa sukupolvien vuorovaihdossa. Mitä minäkeskeisempi aikuisuus, sitä suurempi on riski päätyä vanhuudessa toivottomuuteen ja elämäniin. Toisaalta vanhuuden aikaiset tapahtumat, kuten generatiivisen vuorovaikutuksen jyrkkä vähentyminen, saattavat vaikeuttaa vanhuuden perusvoiman, viisauden, kehkeytymistä. — Toivon, että voin myöhemmin käsitellä erikseen teemaa vanhuuden viisaus.

ARVOINTIA

Eriksonin asema elämänsä tutkimuksena on erikoislaatuinen. Hänen teorian on saanut osakseen yleistä arvostusta, sitä siteerataan edelleen ahkerasti ja sen kehikkoa käytetään empiirissä tutkimuksissa. Toisaalta näyttää siltä ettei teorialle kokonaisuutena ole ilmaantunut todella merkittäviä edelleenkehittelijöitä. Joissakin tutkimuksissa on generatiivisuuden vaiheen edelle ja jälkeen lisätty uusia vaiheita, mutta Erikson itse on — nähdäkseni hyvin perustein — suhtautunut täydennyksiin torjuvasti: lisätyt vaiheet eivät ole sellaisia uusia käännekohtia, jotka vastaisivat hänen epigeneettisen seuraantonsa logiikkaa (E. 1982, 66).

Teoriaan kohdistunut arvostelu, johon edellä olen jo viitannut, on ollut monentasoista, toisinaan selviin virhetulkintoihinkin perustuvaa (E. 1976, 20). Tässä ei ole tilaa syvempään arviointiin mutta otan esille pari huomionarvoista kritiikkiin kohdetta.

Naiset Eriksonin teoriassa

Useita elämänsäkaarteoriaita on aiheellisesti arvosteltu siitä että niiden yleiseksi tarkoitama elämänsä malli on yksipuolisesti miehinen. Moite on kohdistettu Eriksoniinkin (mm. Gilligan 1982, 13).

Kun Harvardin kasvatustieteellinen lehti haastatteli yliopistonsa vanhaa opettajaa, häneltä kysyttiin mm. sukupuolieroista. Erikson sanoo pi-

tävänsä selvänä että naisten koko elämänkaari ja erityisesti generatiivisuuden ilmeneminen on "hyvin erilainen" kuin miehillä, mutta pysyvä käsitteessään että epigeneettinen periaate pätee eroista huolimatta sekä naisiin että miehiin. Hän torjuu mm. väitteen että naisilla identiteetin muotoutuminen seuraisi vasta läheisyyden vaiheen jälkeen — se voi kyllä pysyä suhteellisen avoimena ja kehittyä limittäin läheisyyden kanssa (E. 1981, 255—).

Erikson on pohtinut myös sitä, millä tavoin läntisen yhteiskunnan viimeaikainen muuttuminen — avioliiton murros, perhesuunnittelu, äitiyden lykkäytyminen — on muuttamassa erityisesti naisten generatiivisuutta. Naisten ammattiuran yleistyminen suuntaa generatiivisuutta tuottamiseen ja luovuuteen lähentäen sitä miehiseen perinteeseen — miehet puolestaan ovat suuntautumassa aikaisempaa enemmän välittömään huolenpitoon. Eriksonin asenne on kyselevä mutta ongelmattomana hän ei murrosta pidä (mt. s. 262).

Käsitteet, esitystapa

Eriksonin miesnäkökulmasta ja muista arvoitelun aiheista voidaan olla monta mieltä, mutta yllättävää olisi jos hänen käsitteikieltään kiitettäisiin tarkaksi ja esitystapaansa selkeäksi. Tutkija on itse puolustanut käsiterakennelmansa suurpiirteisyyttä sillä, että hän on pysytellyt läheisessä yhteydessä "elävään kieleen" on kypsynyt sukupolvien vuorovaikutuksessa (E. 1982, 58). Perustelu ei ole riittävä, sillä Erikson on joka tapauksessa kehittänyt teoreettisen järjestelmän ja sille erityisterminologian. Irrrottautuminen muista käsittejärjestelmistä (E. 7) ei olisi estänyt määrittelemästä tarkemmin omia käsitteitä ja niiden keskinäisiä suhteita. Myöhäistuotannossaan Erikson on etsinyt yhteisön mallia etologiasta, mutta ritualisaatio on karkea väline ihmisyyhteiskunnan monimutkaisten rakenteiden ja prosessien kuvaamiseen.

Eriksonin tapa ajatustensa kulkua on usein peräti tuskastuttava. Toistuvasti syntyy vaikutelma että käsillä on luonnos jossa mieleen tulleet ideat ovat vielä järjestämättä ja ilmaisu perkaamatta. Esityksen elävyys ja rikkaus on toinen asia.

Teorian arvo

Vaikka Eriksonin esitystapa on pysynyt luonnostelevana ja tarkkaa määrittelyä kaihtavana, hänen päättelystään, postuloinnistaan kuten hän sanoo, rakentuu syvästi ajateltu kokonaisuus. Huolimatta isoista varauksista ja avoimesti jääneistä kysymyksistä pidän Eriksonin ajatusrakennelmaa muita tunnettuja elämänkaaren jäsentelyjä merkittävämpänä; mikään niistä ei ole edes pyrkinyt yhtä syvälle ihmisen kehittymisen olemukseen. Omaperäisintä ja arvokainta teoriassa on elämänkaaren kehysrakenteen, sukupolvisyklin, ja "yhdistävänä linkkinä" toimivan generatiivisuuden kehittäminen. On hämmästyttävää kuinka vähän tähän teorian ytimeen on arvioinnissa kiinnitetty huomiota.

Aikuiskasvatuksen kannalta on erityisen kiinnostavaa että Erikson osoittaa kasvatuksen tehtäväksi silloittaa yksilön ja yhteisön kehittymisen. Näkemys jatkuvasta oppimisesta generatiivisuuden toteuttamisessa tulee hyvin lähelle elinikäisen kasvatuksen humanistista ideaa.

HUOMAUTUKSIA

1) Teorian perusrakenteiden esittely on poimittu ja yhdistetty Eriksonin useista eriaikaisista teksteistä, jotka samaan asiaan käsitellessään poikkeavat toisistaan. Pitäkseni viitteiden määrän säällisenä olen merkinnyt lähteet vain tärkeimpiin kohtiin. — Johdannossa esittämäni sitaatti on mainitun teoksen 2. laitoksesta. Ao. kohtaa ei ole 1. painoksessa, johon uudistettukin suomennos (1982) perustuu.

2) Peruskvaliteetit (primal qualities) on joissakin psykoterapeuttisissa teoksissa suomennettu perustunteiksi (esim. Keinänen). Erikson sisällyttää kuitenkin käsitteeseensä myös kognitiivisia aineksia kuten tiedolliset käsitteet.

3) Erikson sanoo suomennetussakin teoksessa Lapsuus ja yhteiskunta — ja toistaa sen myöhemmin — ettei tuottavuus tai luovuus tai "muukaan muodikas käsite" korvaa generatiivisuutta, joka viittaa nimenomaan sukupolvien vuorovaikutukseen (E 1962, 235). Todettakoon tässä että useimmat teorian suomenkieliset esittelyt sisältävät harhaanjohtavia yksinkertaistuksia ja omavaltaisia tulkin-toja. Em. Keinäsen esittely tekee varsin hyvin oikeutta Eriksonille mutta ei käsittele teoriaa kattavasti.

LÄHTEET

Erik H. Eriksonin teokset

E. 1962. Lapsuus ja yhteiskunta. Gummerus, Jyväskylä
1966. Nuori Luther. Weilin+Göös, Helsinki.
1976. Reflection on Dr Borg's Life Cycle. Daedalus, Vol. 105, No 2.
1980. Identity and The Life Cycle. Norton, New York.
1981. On Generativity and Identity: From a Conversation with... Harvard Ed.Rev. Vol 51, No 2.
1982. The Life Cycle Completed. Norton, New York.
1986. Barnet och samhället. 2. uppl. Natur och kultur, Stockholm.

Muut teokset

Gilligan, C. 1982. In a Different Voice. Harvard University Press, Cambridge Mass.
Keinänen, E. 1981. Elämänkaaren kokonaisuus — Erik H. Erikson. Siltala, P. et al.(toim.) Psykoterapia — teoria ja käytäntö 1. Weilin+Göös, Espoo.
Sugarman, L. 1986. Life-Span Development. Methuen, London.

Erik Erikson

(1902—1994)

Maaailman tunnetuimpiin psykoanalyttikoihin kuuluva Erik Erikson kuoli 12. toukokuuta lyhyen aikaa sairastuttuaan Harwichissa Yhdysvalloissa. Erikson oli syntynyt 15. kesäkuuta 1902 Frankfurtissa.

Erikson oli psykoanalyysin perustajan Sigmund Freudin oppilas ja ystävä ja kävi hänen tyttärensä Anna Freudin psykoanalyysissa. Hän valmistui Wienin Psykoanalyttisesta Instituutista 1933 ja muutti samana vuonna Yhdysvaltoihin alansa oppiriitojen ja natsivallan tieltä.

Erikson laajensi psykoanalyttista teoriaa nuoruuteen ja aikuisuuteen. Persoonallisuuden kehitys jatkuu hänen mukaansa syntymästä vanhuuteen kahdeksan kehitysvaiheen kautta. Kukin niistä tuo mukaan tyyppillisiä ristiriitoja, joiden ratkaisut muovavat ihmisen identiteettiä. Persoonallisuuden kehitysteoriassaan hän katsotaan kuvastaneen amerikkalaista optimismia yksilön kyvystä kasvaa ja muuttua.

Freudista poiketen Erikson painotti yhteiskunnallisia ja kulttuurisia vaikutuksia: eri yhteiskunnat tarjoavat samoihin ongelmiin erilaisia ratkaisuja. Poliittiset, taloudelliset ja sosiaaliset järjestelmät ulottuvat näin syväälle yksilön tunne-elämään.

Erikson oli myös ensimmäisiä lapsuuspsykoanalyttikkoja ja toi uraauurtavasti esiin lasten leikkien, äitisuhteet ja unien tärkeyden terapiassa.

Eriksonin 1950-luvulla tunnetuksi tulleet kirjoitukset ovat vaikuttaneet laajalti länsimaiseen tiedemaailmaan, terapeuttiseen käytäntöön ja arkiajatteluun. Erityisen suosittu oli 1960-luvulla hänen lanseeraamansa "nuoruuden identiteettikriisi", joka vetosi nuoriin antaessaan heille luvan rauhassa "etsiä itseään".

Kiinnostukseen identiteettikriisejä kohtaan oli henkilökohtaisiakin syitä: Erikson oli tanskalaisen äidin avioton lapsi ja sai isäpuoleltaan juutalaisen kasvatuksen. Hän tunsi nuoruudessaan itsensä kodittomaksi niin juutalaisvihamielisten saksalaisten kuin saksanjuutalaistenkin seurassa. Koulusta päästyään hän kierteli 25-vuotiaaksi piirtäen elänokeksen lasten muotokuvia.

Erikson kirjoitti myös psykoanalyttisia elämäkertoja mm. Jeesuksesta, Albert Einsteinista, Charles Darwinista ja Martin Lutherista. Bestseller Mohandas Gandhista sai Pulitzerin palkinnon ja National Book Award -palkinnon 1970.

Erikson toimi monissa yliopistollisissa tehtävissä. Eläkkeelle hän jäi Harvardin yliopiston yksilökehityksen ja psykiatrian professorin virasta.

(Helsingin Sanomat 19.5.1994/ AP — New York Times — Reuter sekä Newsweek 23.5.1994)